

Милинко Ђуровић:

Пошто је настао мали неспоразум у вези са излагањем неких другова, желио бих да о томе кажем неколико ријечи.

Прво, нијесам казао, нити сам могао да кажем, да у *Прегледу историје СКЈ* не треба унијети, бар најсажетије, да је глад у Црној Гори била један од важних фактора који су отежавали развој ослободилачког покрета, нарочито у зиму и прољеће 1942. године. Ставио сам приговор само у смислу да није потребно опширно доказивати овом скупу да је било тако. Сама чињеница да сам и ја био један од оних који су осјећали дјелство тог фактора говори у прилог томе да не потцјењујем његово дјеловање, његов негативан утицај. Мој приговор, и приговор још неких другова, односи се на опширност и непотребна набрајања неких ситних података и детаља да би се то доказало. Сматрам да толика опширност уопште није била потребна за овај скуп, и да та детаљизација не може бити од користи ауторима *Прегледа историје СКЈ*, јер је очито да ти детаљи не могу ући у *Преглед*. Иначе, ја цијеним напоре и резултате истраживачког рада о том питању, које је овдје изложио друг Пајовић. Такви радови заслужују пуну пажњу и похвалу и треба наћи начина да се објаве у „Историјским записима“ или некој другој публикацији. Такав је смисао, дакле, имао мој приговор, који сам учинио још у току излагања друга Пајовића. Да поновим, независно од овог састанка, тај рад заслужује пуну пажњу и похвалу.

Друг Радован Радовић нас је информисао да је око 200 примјерака *Прегледа* послато прије штампања, али је стигло мало предлога и приговора на текст. То, по мом мишљењу, треба објаснити (дјелимично тиме што су људи заузети, али више тиме што многи нијесу хтели да на тај начин саопштавају резултате свога истраживања. Према томе, начин тражења помоћи није био најсрећније регулисан. Међутим, да је једном броју другова који изучавају ту материју *Преглед* послат с напоменом да ће њихов допринос бити награђен, а да ће бољи прилози бити и објављени, вјерујем да би аутори добили добре и корисне предлоге. То би било корисније за *Преглед*, а и много јевтиније од поступка који се спроводи сада пошто је књига објављена.

Тираж од 180.000 примјерака је распродат, књига се чита и утиче на схватање о мјесту, улози и развоју Партије у нашем друштву. Због тога сам хтио да прецизирам и допуним своје ми-

шљење да овако затворена дискусија о *Прегледу* није најбољи начин, уколико и јавност са њом не буде упозната. Иначе, метод рада да Историјски институт и сличне институције организују овакве састанке и консултују људе који могу помоћи прије издавања неког значајнијег дјела, сматрам да је користан и пожељан, понекад и нужан. Овим нијесам хтио рећи да и овај састанак није врло користан, а могао је бити и кориснији да је дошло још десетак другова који иначе изучавају историју Партије и радничког покрета или су радили на важним дужностима.

Неки дискусанти на овом састанку изјавили су да треба имати смјелости да се каже истина. У вези са тим сматрам да је карактеристика Црногораца уопште — и историчара и неисторичара — да много више говоре и пишу о ономе што је било негативно код нас него о ономе што је било позитивно. Сматрам да је то неисправно. На тај начин добија се крива слика о неким важним питањима из развоја ослободилачког рата и револуције у Црној Гори. Често се, на примјер, критикује како је неко неправилно стријељан. Не кажем да се то није дешавало, али упркос таквим грешкама, које не непирам, Партија је била таква снага да је у 1941. години, сразмјерно броју становника, црногорски народ дао велики допринос развоју ослободилачког рата у нашој земљи. То је било могуће благодарећи снажном утицају партијске организације у масама и способности комуниста да их воде у борби. Иначе, било је грешака и ја сам чврсто за то да се смјело казују, али да се казује и све што је било позитивно. Нема никаквог разлога да се тако не ради. То би била најбоља популаризација дјејства и улоге Комунистичке партије и на овом подручју и у читавој Југославији у ослободилачком рату, као и прије њега.

Врло је осјетљиво и суптилно питање племенских односа и њиховог утицаја на ослободилачку борбу у Црној Гори. Сваки народ има своје специфичности — у психичкој констатацији, у култури итд., које су израз његовог развојка. Неке специфичности црногорског народа, као што су ратна традиција, међусобна повезаност, изражен култ слободе и цијена храбрости, свакако су позитивно утицале на развој ослободилачког рата. Али те и остале његове специфичности нијесу одлучујуће утицале на овакво масовно учешће у борби ни 1941. године ни касније. Одлучујући фактор је био утицај Комунистичке партије у масама у Црној Гори, Ко то не увиђа и не схвата, у основи не схвата суштину ослободилачког рата и револуције. Према томе, свака дискусија о наводном утицају племенских односа на ток рата и револуције иде на то да се умањи или потцијени мјесто и улога Партије или да се оправдају грешке, којих је свакако било.

Хтио бих још да нагласим да се ми нијесмо повукли дијелом снага из Црне Горе средином 1942. године због грешака, већ да смо се привремено морали повући испред вишеструко јачих снага окупатора, кога су помагали четници и остали народни издај-

ници. То је био превасходни разлог нашег повлачења из Црне Горе 1942. године, као и из Србије крајем 1941.

Грешке које су чињене у Црној Гори понекад се драстично цијене и изолују од успјеха и резултата, тако да се за њих везује и наше повлачење за Босну средином 1942. године. Шта би се онда могло рећи за повлачење из Србије, одакле су се наше снаге повукле крајем 1941. године, да би се дефинитивно вратиле тек 1944? Према тамо, ни наше повлачење из Црне Горе, ни повлачење из Србије не треба везивати за грешке, иако их је било, већ за притисак, и у једном и у другом случају, врло јаким војних снага окупатора и квислинга.

Неко је покренуо и питање секташења у рату према женама. Кад се о томе говори, често се то повезује са неким неправилним схватањем у Црној Гори о односу мушкарца према жени. Али, ако бисмо анализирали учешће жена у рату у Црној Гори и њихов број у Партији и Скоју, дошли бисмо до података да то учешће није било мање него у ма ком другом крају наше земље.